

SHIRLEY JACKSON'S MINIMALIST PSYCHOLOGICAL STORIES

Le Huy Bac

*Faculty of Vietnamese Studies, Hanoi National
University of Education, Hanoi city, Vietnam*

Corresponding author: Le Huy Bac,
e-mail: baclh@hnue.edu.vn

TRUYỆN TÂM LÝ TỐI GIẢN CỦA SHIRLEY JACKSON

Lê Huy Bắc

*Khoa Việt Nam học, Trường Đại học Sư phạm
Hà Nội, thành phố Hà Nội, Việt Nam*

Tác giả liên hệ: Lê Huy Bắc,
e-mail: baclh@hnue.edu.vn

Received December 12, 2024.

Revised January 5, 2025.

Accepted January 5, 2025.

Ngày nhận bài: 19/12/2024.

Ngày sửa bài: 5/1/2025.

Ngày nhận đăng: 5/1/2025.

Abstract. The famous American writer Shirley Jackson has a modest number of works, but her ideological influence is very wide. With her unique minimalist psychological writing style, her short stories create many gaps and layers of meaning. Readers are encouraged to participate in co-creation, which has given Jackson's stories the advantage of being easily adaptable to readers over time. The art of exploiting the sinful corners of the human soul is also a strength of Jackson's stories. That has created temporary reactions from readers who are used to stories praising morality, but later they were recognized as unique pieces of literature about bad customs that hinder human freedom and happiness.

Keywords: Shirley Jackson, Minimalist Psychological, Short Stories, American Writer, Lottery.

Tóm tắt. Nữ văn sĩ nổi tiếng người Mỹ Shirley Jackson có số lượng tác phẩm khiêm tốn nhưng sức lan tỏa tư tưởng của bà thật rộng lớn. Với lối viết tâm lý – tối giản đặc thù, truyện ngắn của bà tạo được nhiều khoảng trống và nhiều tầng bậc nghĩa. Người đọc được khuyến khích tham gia đồng sáng tạo. Điều đó đã mang lại cho truyện của Jackson một ưu điểm là dễ thích ứng với các đối tượng đọc qua thời gian. Nghệ thuật khai thác các góc khuất tội lỗi trong tâm hồn người cũng là thế mạnh của truyện Jackson. Điều đó đã tạo nên những phản ứng nhất thời từ phía người đọc vốn đã quen với kiểu truyện ngợi ca đạo đức, nhưng về sau chúng được thừa nhận như những áng văn độc đáo về những hủ tục, ngăn cản sự tự do và hạnh phúc của con người.

Từ khóa: Shirley Jackson, tâm lý tối giản, truyện ngắn, nhà văn Mỹ, Xổ số.

1. Mở đầu

Nổi tiếng với kiệt tác *Xổ số* (*The Lottery*, 1948) và những vấn đề đặt ra trong tác phẩm luôn thách thức người đọc bao thế hệ, nhưng việc dịch và nghiên cứu về Shirley Jackson ở Việt Nam hầu như hoàn toàn vắng bóng cho đến khoảng đầu thập kỷ 2020. Kể từ khi Công ti phát hành sách San Hô Books tổ chức dịch truyện của bà sang tiếng Việt và in sách, thì đã xuất hiện một số bài điểm sách hoặc bài giới thiệu trên các báo, tạp chí. Năm 2022, tiểu thuyết *Ta vẫn luôn sống trong lâu đài* ra mắt độc giả Việt Nam, Ngô Thuận Phát đã giới thiệu Jackson qua bài viết *Ta vẫn luôn sống trong lâu đài*: Quả chuông ác mộng của Shirley Jackson như “tác phẩm độc đáo và cũng khác lạ của Shirley Jackson. Ngoài tài năng thể hiện ở việc sáng tạo ra những không khí gothic,

nó cũng cho thấy phản ánh một mặt nào đó của chính Shirley Jackson, về mong muốn thoát li khỏi con người mục rỗng chính mình đang là” [1].

Năm 2023, tập truyện ngắn *Người tình ác quỷ*, được San Hô Books phối hợp với nhà xuất bản Thanh niên, đã xuất hiện trên thị trường sách ở Việt Nam. Ngô Minh trong “Những bản thể gào thét trong truyện ngắn của Shirley Jackson”, in vào dịp tập truyện ngắn *Người tình ác quỷ* ra mắt người đọc, đã ghi nhận: “Shirley Jackson nổi tiếng với các tác phẩm kì bí, kinh dị nhưng có thể nói rằng định nghĩa về thể loại này chỉ như là một lớp vỏ được bà dùng để “hiện thực hóa” những tầng nghĩa sâu” [2].

Nghiên cứu về Shirley Jackson trên thế giới thật phong phú. Trong suốt gần thế kỉ qua, tác phẩm của bà đã thu hút trên cả ngàn công trình lớn nhỏ. Mục từ “Shirley Jackson” của *Britannica* ghi nhận tiêu điểm sáng tác trong truyện của bà: “chủ đề chung là sự hiện diện của cái ác và sự hỗn loạn ngay bên dưới bề mặt của cuộc sống thường ngày” [3].

Cho đến nay, việc đánh giá lại Shirley Jackson vẫn đang là chủ đề nóng trong giới nghiên cứu. Năm 2020, trong công trình “Ám ảnh cảm xúc: Shirley Jackson và sách lược ảnh hưởng (Haunting Feelings: Shirley Jackson and the Politics of Affect)”, Patrycja Antoszek đã phân tích nguồn gốc hình thành nên tính đa nghĩa và cách thức truyện ngắn Jackson ảnh hưởng sâu rộng trên thế giới: “Tuy nhiên hầu hết độc giả và giới phê bình hẳn đồng ý rằng điều tạo nên nét đặc trưng cho tác phẩm Jackson không chỉ bởi sự tập trung vào việc kể về những trạng thái tâm lí mơ hồ mà còn bởi tại, và quan trọng hơn là một *quyền năng tác động* đặc biệt (a particular *affective intensity*)” [4].

Elizabeth Hand, vào năm 2023 đã soi chiếu những sự việc kinh hoàng vừa diễn ra trên thế giới với những gì được xem là lời dự báo của Shirley Jackson về những thảm họa mơ hồ có thể xảy ra nhưng loài người dường như không thể tránh. Nhan đề bài báo của tác giả cho chúng ta thấy rõ điều đó: “Bà ấy đã phơi bày sự mong manh của cái gọi là cuộc sống văn minh”: tại sao nỗi kinh hoàng của Shirley Jackson lại nói về thời đại của chúng ta”. Theo Hand, “Ngày nay, tác phẩm của Jackson có một sự cộng hưởng đặc biệt đáng lo ngại, khi trải nghiệm của chúng ta về đại dịch; các báo cáo về những kẻ bạo loạn hoành hành khắp Điện Capitol Hoa Kỳ và bên ngoài giá treo cổ được dựng vẫn còn tươi mới trong kí ức [...]. Dẫu vậy, dù Jackson có thừa nhận các vấn đề về lạm dụng và bắt lực của phụ nữ, nhưng rõ ràng những nạn nhân trong truyện của bà cuối cùng thường giành được thể thượng phong, hoặc ít nhất là một phương thức sinh tồn mới” [5].

Trong phạm vi bài viết này, chúng tôi chú ý đến một đặc trưng của truyện ngắn Shirley Jackson. Đó là yếu tính *tâm lí tối giản*. Đây là dấu gạch nối giữa bút pháp mô tả tâm lí, vốn thịnh hành trong khoảng cuối thế kỉ 19, đầu thế kỉ 20 và bút pháp tối giản, phát triển mạnh ở Mỹ từ những năm 1930 trở đi và trở thành cốt lõi trong nhiều sáng tác hậu hiện đại.

2. Nội dung nghiên cứu

2.1. Sự kết giao giữa “tâm lí”, “tối giản” và “kết bất ngờ”

Shirley Jackson (1916-1965) sáng tác vào chặng cuối của chủ nghĩa hiện đại, nhưng lối viết của bà có phần thiên sang các giá trị nghệ thuật hậu hiện đại. Truyện của bà rất hấp dẫn, không phải vì đó là tác phẩm của một văn hào lừng danh, mà lại là của một tác giả viết một kiểu truyện độc đáo, ở tầm cao của thể loại, mang tính đối thoại [6] ở tầng sâu của ngôn từ. Tuy truyện ngắn của Shirley Jackson (1916-1965) không nổi tiếng bằng nhà văn cùng thời Ernest Hemingway (1899-1961) và Raymond Carver (1938-1988) sau này, nhưng mảng truyện tối giản của bà thì không hề thua kém hai bậc thầy truyện ngắn kia. Shirley Jackson chào đời sáu năm sau khi O. Henry (1862-1910) và Mark Twain (1835-1910) qua đời. Edgar Allan Poe (1809-1849) [7] cũng mất rất lâu trước đó. Những tác giả này, ít nhiều đã để lại dấu ấn trong truyện của Shirley Jackson. Nguồn mạch truyện ngắn Mỹ vì thế luôn tiến triển, được khơi mới bởi nhiều tài năng. Có thể nói, riêng về truyện ngắn, nước Mỹ dường như không có đối thủ trên địa cầu. Trong đó, truyện ngắn

của Shirley Jackson vĩnh viễn là một phần của di sản văn chương Mỹ.

Tuy nhiên, do sự đối thoại giữa các diễn ngôn không ngừng vận động trong sự tương tác với người đọc, nên truyện của bà không dễ đọc và không phải lúc nào cánh phê bình cũng thông nhất quan điểm. “Vào năm 2010, khi Thư viện Hoa Kỳ xuất bản một ấn phẩm gồm các tác phẩm chọn lọc của Jackson, do Joyce Carol Oates biên tập, một nhà phê bình của tờ Newsweek phản đối rằng việc làm đó chỉ là công cốc: “Shirley Jackson ư? Nhà văn gần như nổi tiếng với chỉ một truyện ngắn, *Xổ số*. Thư viện Hoa Kỳ muốn đâm đầu vào cá mập chẳng?” [3]. Nhận định này cho thấy việc hiểu truyện của Shirley Jackson đâu hề đơn giản. Mặc dù bà nổi tiếng với loại truyện kinh dị gothic, vốn dễ hấp dẫn người đọc. Thế nhưng, lối viết đa ẩn dụ của Jackson lại khiến truyện của bà vẫn chưa thể chinh phục hết mọi tầng lớp người đọc. Thêm nữa, không ít độc giả lại hiểu sai điều bà muốn nói trong truyện. Nhiều nhà nghiên cứu đã chỉ ra điều này: “Ngạc nhiên và tức giận bởi bà tin rằng có sự hiểu sai về tác phẩm của mình, trong khi nhà văn cân nhắc cẩn thận mối quan hệ giữa ý tưởng thẩm mĩ và ngôn từ mình sử dụng để biểu đạt, giữa những dự định được tính toán của bà với các nội dung vô thức trong tác phẩm” [4], người đọc lại đi chệch khỏi ý đồ tốt đẹp của nhà văn.

Sở hữu văn phong dung dị nhưng hàm nghĩa thì luôn đầy ắp và ẩn sâu sau câu chữ, rất đặc trưng cho *tự sự tâm lí tối giản*: *ý nhị, gián đoạn và kết bất ngờ*, truyện của Shirley Jackson hầu như vắng bóng cốt truyện, không có các sự kiện giạt gân, không kết thúc có hậu, chỉ là những chi tiết đơn giản,... nhưng bằng cách nào đó, bà mê hoặc người đọc bằng cách kể không có chuyện và đa phân là khước từ cái kết theo kiểu truyền thống. Lối viết của Jackson có phần thiên về Thiên tính, đòi hỏi người đọc phải có Thiên tâm thì cơ may mới hiểu được chiều sâu ý nghĩa văn từ.

Shirley Jackson thường sử dụng cách kể phân thân, hoặc song trùng, đồng dạng để xây dựng nhân vật. Một cô gái trẻ (*Phân xử qua giao đầu*) [10] sống ở chung cư, nổi giận vì ai đó lên vào nhà lấy đi vài thứ lặt vặt. Việc đó cứ lặp lại nhiều lần. Cô theo dõi và biết được thủ phạm là một người đàn bà luống tuổi ở tầng dưới. Cô quyết định đến gặp để cảnh cáo con người xấu xa kia. Nhưng rồi, khi bước vào căn phòng nơi người phụ nữ sống cô đơn, không chồng con, cô gái bỗng thấy có một sự đồng cảm, gần gũi mơ hồ nào đó đang nhen nhóm trong cô. Dầu vậy cô vẫn gián tiếp cảnh cáo người phụ nữ kia về thói tọc mạch. Nhờ sự can đảm tìm đến nơi ở của người phụ nữ, cô gái mới được biết các căn hộ đều “có chung chìa khóa”. Đến lượt cô, một ngày nọ, trong phức cảm cô đơn hay sự tò mò trời dậy, cô mở khóa lên vào nhà người phụ nữ kia, rồi cũng ngó nghiêng, lục lọi, sờ mó đồ đạc và cuối cùng cô lại bị chính chủ nhân căn hộ bắt quả tang. Cô gái cố phân trần cho hành vi của mình, nhưng người phụ nữ kia dường như thấu hiểu mọi chuyện, nói chuyện với cô như thể là bà ta đã biết ngay từ đầu sự việc sẽ diễn theo cách đó, cái cách mọi người cùng “có chung chìa khóa”. Thái độ và ngôn ngữ của người phụ nữ kia hàm chứa ẩn ý, cô gái trẻ rồi cũng cô đơn, buồn chán và tọc mạch vì cõi đời nhạt nhẽo kia thôi. Nhưng có lẽ chủ ý của người kể chưa dừng ở đó, truyện còn gợi dẫn đến sự thấu hiểu và đồng cảm của con người, đặc biệt là những người tuổi tác, cô đơn, không gia đình, con cái. Phải chăng đây là cảnh ngộ mà bất cứ người nào cũng sẽ phải đối mặt trong tương lai. Đặc biệt là vào ngữ cảnh hậu hiện đại?

Bút pháp song trùng tâm lí này, ở Mỹ, được dẫn dắt bởi bậc thầy truyện kinh dị Edgar Allan Poe, nhưng với Shirley Jackson, ở khoảng cách gần một thế kỉ, sự song trùng đó được vận dụng theo nguyên tắc gợi dẫn tâm lí với cái kết đảo nghịch. Chắc chắn nữ sĩ chịu ảnh hưởng ít nhiều từ thuyết phân tâm của Freud. Trong *Charles*, cậu bé Laurie học lớp mẫu giáo bịa ra một người bạn Charles hư hỏng nhưng cũng có lúc phục thiện ở trường. Laurie điềm nhiên kể cho bố mẹ cậu nghe vô vàn chuyện sai trái của Charles, nào là đánh bạn, đánh cô giáo, nói tục, đá cả bạn trai cô giáo... Điều đó khiến cha mẹ Laurie lo lắng cho Charles và mong muốn được gặp mặt mẹ của Charles để trao đổi chuyện của cậu bé. Nhưng kết truyện lại là một sự bất ngờ lớn. Hóa ra, chẳng có cậu bé nào trong lớp Laurie tên là Charles cả. Đó chỉ là cái “tôi” thứ hai của Laurie. Cậu bé đã bịa ra Charles để tự kể về hành vi ở lớp của mình trong giao tiếp với cha mẹ. Có thể nói, đây là truyện thiếu nhi xuất sắc bậc nhất thế giới, đáng tuyển vào sách giáo khoa để giáo dục... người

lớn về hành vi và tâm lí trẻ thơ. Một câu chuyện mang thiên hướng nổi loạn của một nhân vật đầy cá tính, gọi âm hưởng trong *Bắt trẻ đồng xanh* (J. Salinger, 1919-2010), một kiệt tác ra đời sau truyện của Shirley Jackson.

Hầu hết truyện ngắn của Shirley Jackson đều có cái kết bất ngờ. Điểm này, ắt hẳn bà kế thừa từ bậc thầy O. Henry. Trong *Quà tặng của các thầy pháp* (*The Gift of the Magi*), O. Henry xây dựng đôi vợ chồng Della và Jim. Hai người yêu nhau đến mức sẵn sàng hi sinh vì nhau, bất chấp thực trạng nghèo xơ xác của gia đình. dịp Noel đến, do không có đủ tiền nên Della phải bán đi mái tóc tuyệt đẹp của mình để mua tặng Jim bộ dây đeo đồng hồ quý giá. Trong khi đó, Jim đã bán đi chiếc đồng hồ để có tiền mua bộ lược mà Della ao ước cài lên mái tóc của mình. Truyện kết thúc khi hai vợ chồng ngỡ ngàng với quà tặng mà chẳng thể dùng được nữa. Cái kết bất ngờ này gây sốc vì nỗi xót thương và cả sự ngưỡng mộ từ người đọc dành cho tình cảm của đôi vợ chồng nghèo. Dẫu khốn khó về vật chất nhưng họ luôn khao khát và hành động cho những giá trị đạo đức thiêng liêng của con người. Lối kết của Shirley Jackson không hướng đến việc đánh thức lương tri và đạo đức theo kiểu của O. Henry. Vốn khai thác tâm lí và mặt trái của con người, nên cái kết bất ngờ của Shirley Jackson sẽ làm người đọc bừng ngộ về một nét tâm lí tệ hại nào đó. Rồi tiếp tục là việc chột hiểu ra các vấn đề hiện tồn đáng xấu hổ của xã hội mà con người cần dũng cảm xóa bỏ trên hành trình sống.

Trong khoảng 20 năm sáng tác, Shirley Jackson hoàn thành 6 tiểu thuyết, hơn 200 truyện ngắn và 2 tập hồi kí. Số lượng tác phẩm này không nhiều, nhưng đã khẳng định được tài năng kể chuyện của Shirley Jackson. Truyện tâm lí tối giản của bà tạo dựng được bầu không khí căng thẳng đặc quánh. Chỉ bằng những sự kiện rời rạc rất đời thường, dựa trên logic tâm lí hoặc sự thao túng tâm lí, như trong truyện *Đàn ông và đôi giày của bọn hắn*, Jackson đã tái hiện lại một cuộc chiến tâm lí ngầm giữa một người giúp việc trơ trẽn và một nữ chủ nhà lịch sự, yếu đuối vì những ràng buộc đạo lí và miệng lưỡi cay nghiệt của cộng đồng. Cuộc tấn công tâm lí của người giúp việc hé mở cho người đọc thấy sự bất lực của cô chủ nhà và cái kết cục không thể thoát được ý đồ “muốn đến ở lại nhà chủ” của người đàn bà đó. Nguyên tắc lần lượt tâm lí này không chỉ nói đến sự xấu xa hay ngoa ngoắt của người đàn bà đứng tuổi mà còn ẩn dụ cho những thỏa hiệp của cánh trẻ trước sự độc ác của thế giới những người trưởng thành hơn. Họ hiểu rất rõ tâm lí và niềm kiêu hãnh róm của những quý cô sớm lấy chồng giàu để họ lợi dụng. Mặt khác, hiểu rộng hơn, người đọc sẽ thấy dấu vết của sự xâm lăng tinh quái của những người dưới đáy xã hội vào thế giới thượng lưu, cũng như những điều phiến toái mà vì “đẳng cấp” mà giới tinh hoa đó phải ngâm đắng nuốt cay chịu đựng. Chưa hết, phải chăng đó còn là lí do tại sao cái xấu vẫn cứ tồn tại mãi trong đời sống con người? Vậy ra, ở cấp độ diễn ngôn, truyện của Shirley Jackson không chỉ mang tính dự báo mà còn là dự báo đa nghĩa, một kiểu diễn ngôn thách thức lòng kiên trì và tuệ năng từ người đọc.

Phải thừa nhận, đọc Jackson tâm lí chúng ta luôn khó chịu vì cái xấu, cái ác đang trực lợi trước sự hồn nhiên, ngây thơ của con người. Phải chăng đây là cách hữu hiệu để nhà văn “thanh lọc” (Catharsis – Aristotle) tâm hồn con người? Truyện của Jackson mang tính cảnh báo cao độ. Bà viết về những điều vật vãn, nhưng mục đích và triết lí của chúng luôn hướng đến những góc khuất, mang giá trị thức tỉnh cao. Xét từ góc độ này, Jackson mang nợ với James Joyce (1882-1941). Văn hào Ai Len, người được xưng tụng là cây bút bậc nhất thế giới thế kỉ 20, đã khai sinh loại truyện tâm lí tối giản này. Trong *Araby*, Joyce kể về cảnh vỡ mộng của một cậu bé trước bóng tối của một hội chợ vì đèn muộn và hội chợ đã giải tán, cuộc chơi đã tàn. Người đọc, nếu liên kết hiệu đến “hội chợ cuộc đời” sẽ đọc được nhiều ý tưởng sâu xa về nhận thức của con người trước bóng tối hay sự mù quáng, cũng như sự vô cảm của loài người. Truyện của Joyce khơi gợi những dằn vặt, tranh đấu bên trong con người để chạm đến những giá trị phẩm hạnh nhất định. Trong khi đó, truyện của Jackson hầu hết lại cho thấy sự phá sản của những giá trị tâm lí, đặc biệt là khi tâm lí bị trực lợi. Con người trong truyện bị ném qua lằn ranh của cái ác, cái xấu khi niềm tin bị xỏ mũi. Đa số họ mơ hồ ý thức được điều đó nhưng vẫn chẳng thể nào vượt thoát.

2.2. Vai trò của người đọc

Người đọc đóng vai trò vô cùng quan trọng trong truyện của Shirley Jackson. Có thể nói, Jackson thuộc nhóm nhà văn tiên phong trong tự sự có tính đến việc tham gia đồng sáng tạo từ người đọc. Bà đã kiến tạo được một kiểu “trò chơi ngôn ngữ” (Wiggenstein) với triển hạn nghĩa được gọi mở sâu rộng. Từ đây, ta có thể nói đến năng lực tri nhận văn chương của người đọc. Với bút pháp hậu hiện đại, người đọc cần phải được trang bị một khả năng tri thức nhất định. Thiếu vốn văn hóa đọc, thì người đó sẽ không hiểu được truyện của Jackson. 75 năm sau khi *Xổ số* ra đời, vào năm 2023 nhà văn viết truyện kinh dị nổi tiếng Mỹ Stephen King, đã nhận định về truyện này trên tờ *The New Yorker*: “Tôi đã đọc nó trong phòng học, ở trường trung học Lisbon cổ kính. Phản ứng đầu tiên của tôi: Sốc. Phản ứng thứ hai của tôi: Bà ấy đã làm điều đó như thế nào?” [9].

Xổ số là truyện được đọc nhiều nhất của Shirley Jackson và là một trong số truyện ngắn Mỹ đặc sắc bậc nhất. Truyện được xem là lời cảnh báo cho mọi hủ tục phi nhân tính, cho thói tôn thờ truyền thống ngu muội của con người, và là một cú giải cấu trúc văn hóa nhân loại một cách hiệu quả đầy chua xót. Thành công của truyện đã khiến nó được chuyển thể cho nhà hát, cho khán giả đài truyền hình, đọc trên đài phát thanh và cả vũ ba lê. *Xổ số* được kể từ ngôi thứ ba, với một người kể hạn tri, dẫn dắt một cốt truyện theo lối kết thúc đột biến. Theo đó, từ đầu đến cuối thiên truyện người đọc bị cuốn vào nét nghĩa *thuận* của việc xổ số là người may mắn sẽ trúng số, được hưởng một quyền lợi vật chất rất cao, có ý nghĩa đổi đời. Toàn thiên truyện được dẫn dắt theo nội hàm của xổ số như cách người ta thường nghĩ về nó. Thế nhưng, Shirley Jackson lại đưa ra cái kết hoàn toàn *ngược* với logic đó. Người trúng số trong cuộc rút thăm của dân làng là người bị ném đá cho đến chết vì một hủ tục từ xa xưa rằng hiến tế người sống để có được mùa màng bội thu, để cộng đồng được an bình.

Câu chuyện có cùng cấu trúc ngược theo cách Mark Twain từng thực hiện trong *Kẻ ăn thịt đồng loại trên chuyến tàu* (*Cannibalism in the Cars*, 1868). Có một chuyến tàu lửa bị kẹt trong tuyết mà không một ai có thể thoát ra. Những ngày đầu mọi người giữ được bình tĩnh, cố sức chịu đựng những cơn đói hành hạ. Nhưng dần dà, việc cứu hộ khó có thể thực hiện ngay và nguy cơ nhiều người chết đói đã xuất hiện. Trước tình thế đó, từ một đề xuất rút rề ban đầu của một nhân vật, tất cả khách trên chuyến tàu, đồng lòng đi đến giải pháp là bầu ra một người chịu chết để lấy thịt cứu những người còn lại. Đoạn tiếp theo, người đọc sẽ chứng kiến cảnh hỗn độn cười ra nước mắt vì không có bất cứ ai nhận mình xứng đáng cho vị trí đó, bất chấp sự bầu chọn của cộng đồng. Thế kỉ 19, nguyên tắc tự sự phô bày và diễn giải ngầm hoặc công khai được hầu hết nhà văn sử dụng. Mark Twain nói huých toẹt ra cái bản mặt của những kẻ khi được bầu với diễn từ bất di dịch là “phụng sự cộng đồng”, nhưng thực chất chỉ là vị kỉ. Nếu bầu ra người “chết thật” cho cộng đồng, trong bối cảnh xa hoa thượng lưu, thì liệu có ai đứng ra nhận sự tín nhiệm “cao cả” đó không? Đây quả là lối châm biếm đầy trí tuệ chết người của bậc thầy Mark Twain. Người đọc ở loại truyện này cần luôn “gián cách” (Bertolt Brecht) với câu chuyện thì mới có thể hiểu được ẩn ý sâu xa của chúng.

Shirley Jackson, ngay từ khi còn rất trẻ, đã ý thức được thiên mệnh của mình: “tôi từng nghĩ rằng chưa từng có ai cô đơn như tôi và tôi đã từng viết về những người chỉ có một mình... tôi đã nghĩ mình bị điên và tôi sẽ viết về việc những người lành mạnh duy nhất lại bị lên án là điên và cả thế giới thật độc ác, ngu ngốc và sợ hãi những người khác biệt như thế nào” [8]. Shirley Jackson đã hướng về “cái khác” trong nhận thức về cuộc đời. Tuy bà chưa đạt được độ nhập nhằng luân quần như ở Anton Chekhov, nhưng nét tâm lý tối giản ở bà là một phiên bản rất gần với *Người đàn bà với con chó nhỏ* (*The Lady with the Dog*, 1899) của Đại văn hào Nga. Trong truyện này, Chekhov miêu tả một cuộc tình, da diết giữa Dmitri Gurov với Anna Sergeyevna nhưng rồi chẳng đi đến đâu. Hai nhân vật trong truyện đều là những người ngoại tình. Khi họ gặp nhau, người đọc cứ ngỡ và chính các nhân vật cũng vậy, họ chẳng thể nào xa rời nhau. Ấy thế mà, sau bao nhiêu năm tháng, dẫu tình cảm họ không hề phai nhạt, nhưng họ chẳng thể nào đi đến quyết định cuối cùng để sống bên nhau. Những lần hò hẹn của họ cứ kéo dài mãi, cho đến cuối đời vẫn cứ là hò

hẹn. Sự dở dang trong tự sự, nét tâm lí ẩn khuất, và lối tiết chế cảm xúc của Shirley Jackson đã khiến truyện của bà mang đậm dấu ấn hậu hiện đại [11], nơi người đọc được dự phần vào tiến trình kể chuyện, để tìm ra ý nghĩa của thiên truyện theo cách của riêng mình.

Thời của Shirley Jackson, không còn chuyện con người với những xung đột xã hội mà là kiểu con người “xung đột với chính nó” [7] như cách William Faulkner từng khái quát trong Diễn từ Nobel 1949. Tham vọng cải tạo xã hội, theo kiểu “nghiền nát các chướng ngại vật” của Balzac không còn nữa. Thay vào đó là những con người đang cố tự hoàn thiện, hoặc có ai đó đang cố đánh thức con người khỏi chốn u mê, chìm đắm trong các giá trị truyền thống lỗi thời. Từ góc nhìn này, Shirley Jackson khiến người đọc giật mình và đau xót khi những hòn đá ném chết người trúng số đang ngốc dại, vô tri lao đến, bất kể đó là con người, là vợ, là mẹ, là bầu bạn, hàng xóm... Những tập tục phi nhân tính cổ đại này cần phải được gỡ bỏ. Nhân loại đã đi đến thời hậu hiện đại, những biểu hiện đó nay không còn, nhưng bản chất “hiển sinh” phi lí vẫn tồn tại như một gene độc hại, luôn biến tướng dưới nhiều dạng vẻ khác, nhân loại cần cảnh giác. Chẳng hạn những người nhân danh người gặp nạn (lũ lụt, động đất, sóng thần, dịch bệnh,...) kêu gọi từ thiện, thì hầu như chẳng có ai là làm không công. Truyện của Shirley Jackson gần gũi với bạn đọc Việt Nam cũng vì lẽ đó.

3. Kết luận

Shirley Jackson sinh tại San Francisco năm 1916, mất năm 1965 tại North Bennington, Vermont. Danh tiếng văn học của bà được ghi nhận ra ngoài nước Mỹ, đặc biệt là truyện ngắn *Xổ số* và tiểu thuyết *Ngôi nhà đòi ma ám* (*The Haunting of Hill House*, 1959). Văn phong bà được *Britannica* xưng tụng là “bậc thầy của truyện kinh dị gothic và sự lưỡng lự tâm lí” (master of gothic horror and psychological suspense) [3]. Bà là một trong số ít nữ văn sĩ đạt được sự mến mộ của độc giả ở nhiều quốc gia.

Trong bài báo *75 năm sau khi “Xổ số” được xuất bản, cảm giác ớn lạnh vẫn còn*, Scott Heller ghi nhận: “Trong số ra ngày 26 tháng 6 năm 1948, *The New Yorker* đã đăng câu chuyện gây chấn động của Shirley Jackson *Xổ số*, và không quá lời khi nói rằng độc giả đã phát hoảng. Họ viết hàng loạt thư, tức giận hoặc không chắc chắn về việc bức chân dung bạo lực của đám đông ở thị trấn nhỏ đang dần hé lộ này sẽ làm gì trên một tạp chí có tư tưởng văn chương. Bây giờ được coi là một tác phẩm kinh điển của Mỹ, câu chuyện đã trở thành chủ đề chính trong lớp học và có ảnh hưởng lớn đến các nghệ sĩ để nhìn thấy sự thối rữa trong bông hoa” [9]. Xem thể, lối viết và tư tưởng của Shirley Jackson đâu chỉ dành cho thời đại của bà, mà còn cho nhiều thế hệ độc giả sau này.

Shirley Jackson từng tâm sự trước khi chết: “Tôi là thuyền trưởng của số phận tôi” (I am the captain of my fate) [8] với hàm ý bà có thể tự chủ cho chính cuộc đời mình. Không những thế, lối viết và thể giới nhân vật của bà cũng được dẫn dắt bởi một lối tư duy đầy cá tính của một cây bút luôn tìm tòi sáng tạo. Trong một môi trường văn chương cạnh tranh khốc liệt như ở Mỹ, Jackson vẫn tạo dựng được tiếng nói cho riêng mình. Tác phẩm của bà vẫn tiếp tục hành trình chinh phục độc giả không ngừng nghỉ. Đó quả là phần thưởng lớn lao mà không có nhiều nhà văn thế giới đạt đến được tầm vóc của bà.

Ghi chú: Bài viết này được phát triển từ lời giới thiệu có nhan đề *Truyện tối giản của Shirley Jackson* in trong tập *Người tình ác quỷ* (Shirley Jackson - Linh M. Nguyễn dịch, 2023) do San Hồ Books - Nhà xuất bản Thanh Niên ấn hành.

TÀI LIỆU THAM KHẢO

- [1] NT Phát (2022). “Ta vẫn luôn sống trong lâu đài”: Quả chuông ác mộng của Shirley Jackson”. *Tạp chí Văn nghệ Quân đội*. Xem tại: <http://vannghequandoi.com.vn>. 19/07/2022. Truy cập 10/12/2024.

- [2] N Minh, (2023). “Những bản thể gào thét trong truyện ngắn của Shirley Jackson”, *Báo Phụ nữ Online*. Xem tại: <https://www.phunuonline.com.vn>. 03/12/2023. Truy cập 12/12/2024.
- [3] Ban Biên tập Encyclopaedia. "Shirley Jackson". *Encyclopedia Britannica* (10/12/2024). Xem tại: <https://www.britannica.com/biography/Shirley-Jackson>. Truy cập 12/12/2024.
- [4] Antoszek P, (2020). “Haunting Feelings: Shirley Jackson and the Politics of Affect”. *Women’s Studies*, 49(8), 850–867. <https://doi.org/10.1080/00497878.2020.1814292>.
- [5] Elizabeth H, (2023). “She exposed the fragility of so-called civilised life’: why Shirley Jackson’s horror speaks to our times”. *The Guardian* (21/10/2023). Xem tại: <https://www.theguardian.com> . Truy cập 03/12/2024)
- [6] LH Bac, DTT Hang & LN Phuong, (2021). “The Bakhtin Circle’s dialogue in Vietnam”. *Humanities and Social Sciences Communications*, <https://doi.org/10.1057/s41599-021-00840-8>.
- [7] LH Bắc, (2003). *Văn học Mỹ*. NXB Đại học Sư phạm, Hà Nội.
- [8] Zoë H, (2016). “The Haunted Mind of Shirley Jackson”. *The New Yorker* (Oct. 10, 2016). Xem tại: <https://www.newyorker.com/>. Truy cập 03/12/2024.
- [9] Scott H, (2023). “75 Years After ‘The Lottery’ Was Published, the Chills Linger”. *The New York Times* (30/6/2023). Xem tại: <https://www.nytimes.com/2023/06/26/>. Truy cập 03/12/2024.
- [10] Shirley J, (1949). *The Lottery and Other Stories*. New York: Farrar, Straus and Company.
- [11] LH Bắc, (2012). *Văn học hậu hiện đại, lí thuyết và tiếp nhận*. NXB Đại học Sư phạm, Hà Nội.